

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/352546106>

İmam Birgivî'nin Düşünce Sisteminden Semantik Analizler: 'İman, Küfür Ve Bid'at' Kavramları Örneği Semantic Analyzes From Imam Birgivî's Thought System: Example Of Concepts Of 'Fa...

Conference Paper · April 2021

CITATIONS

0

READ

1

1 author:

Recep Önal

Giresun University

82 PUBLICATIONS 35 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

1. Değerler Eğitimi Mentoru Yetiştirme Balıkesir Örnekleme [View project](#)

II. INTERNATIONAL HAZAR SCIENTIFIC
RESEARCHES CONFERENCE

April 10 - 12, 2021

Baku, Azerbaijan, Khazar University

FULL TEXTS BOOK
(Volume 1)

EDITORS:

Assoc. Prof. Dr. Irade HALILOVA

Alina AMANZHLOVA

ISBN: 978-605-74616-3-6

II. INTERNATIONAL HAZAR SCIENTIFIC RESEARCHES CONFERENCE

April 10 - 12, 2021
Baku, Azerbaijan
Khazar University

FULL TEXTS BOOK (Volume 1)

Edited by
Assoc. Prof. Dr. Irade HALILOVA
Alina AMANZHLOVA

All rights of this book belong to IKSAD GLOBAL.
Without permission can't be duplicate or copied. Authors of
chapters are responsible both ethically and juridically.

Issued: 20.04.2021

ISBN: 978-605-74616-3-6

CONFERENCE ID

INTERNATIONAL HAZAR SCIENTIFIC RESEARCHES CONFERENCE - II

ORGANIZATORS

IKSAD and Hazar University

DATE-PLACE

April 10 - 12, 2021

Baku, Azerbaijan, Khazar University

EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Irade HALILOVA

Alina AMANZHLOVA

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process

TOTAL NUMBER OF PAPERS: 289

THE NUMBER OF PAPERS FROM TURKEY: 141

OTHER COUNTRIES: 148

PARTICIPANT COUNTRIES (32):

Turkey, Azerbaijan, Morocco, Pakistan, Nigeria, Algeria, India, Poland, Bangladesh, China, United Kingdom, Australia, Greece, Malaysia, Indonesia, Sweden, Iran, Slovakia, New Zealand, Ethiopia, Ukraine, Mexico, Hungary, United Arab Emirates, South Korea, Iraq, Oman, Colombia, Egypt, Germany, Senegal, Romania

10.04.2021

SESSION-2 HALL-1

Turkey Time Azerbaijan Time (+1)

13:00-15:30

14:00-16:30

Moderator: Prof. Dr. Abdulhamit SİNANOĞLU

TITLE	AUTHOR(S)	AFFILIATION
CHALLENGES REGARDING THE EXPRESSIONS OF TURKISH CAUSATIVE VOICE VERBS IN TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE	Assoc. Prof. Dr. Leyla Çiğdem DALKILIÇ	Ankara University
PROJECT BASED LANGUAGE LEARNING: A BOON TO THE ONLINE MODE OF EDUCATION	Dr. Akkara Sherine	HOD Languages and Rankings, Hindustan Institute of Technology and Science, Padur
	Supriya Mariam Joseph	English Department, Hindustan Institute of Technology and Science, Padur
	Stanislaus Ayyadurai	English Department, Hindustan Institute of Technology and Science, Padur
THEOLOGICAL FUNDAMENTALS OF GUIDANCE AND HERESY IN THE CONTEXT OF HUMAN FREEDOM IN ISLAMIC THEOLOGY	Assoc. Prof. Dr. Recep Önal	Giresun University
SEMANTIC ANALYZES FROM IMAM BIRGIVİ'S THOUGHT SYSTEM: EXAMPLE OF CONCEPTS OF 'FAITH, BLASPHEMY, BID'AH AND TAKFİR'	Assoc. Prof. Dr. Recep Önal	Giresun University
THE GERMAN ROMANTIC PERIOD UNDERSTANDING BASED ON THE EXAMPLE OF "THE LIFE OF A MISCHIEVOUS"	Lec. Dr. Coşkun DOĞAN	Trakya University
UNDERSTANDING OF GERMAN CLASSICAL LITERATURE AND JOHANN WOLFGANG VON GOETHE	Lec. Dr. Coşkun DOĞAN	Trakya University
SIMPLE SENTENCES SET UP WITH GERUNDIAL	Assist. Prof. Dr. Melike Somuncu	Siirt University
THE FEAST OF GENRES: HETEROGLOSSIA IN THE NOVEL 'THE PERFECT TREATMENT TO CURE YOUR LONELINESS	Lec. Dr. Zehra ERGEÇ	Kilis 7 Aralık University
REVIEW OF SOPHIST-PHILOSOPHER DEFINITIONS IN PLATO'S SOPHIST DIALOGUE AND THE RELATIONSHIP OF THE PHILOSOPHER WITH THE TRUTH	Meliha Selin DÜRMÜŞ	Kocaeli University
İSLAM'DA İMAN VE AKAİD FARKLİLİĞİ VE AKAİDİN İMANLAŞTIRILMASI TARTIŞMALARI	Prof. Dr. Abdulhamit SİNANOĞLU	Kahramanmaraş Sütçüimam University
ABOUT THE FIRST MEDIEVAL CITIES OF MUGAN PROVINCE AND HAMASHARA	Alasgar Agakhasan oglu Mirzazada	Lənkəran Dövlət Universitetinin doktorantı

THE IMPORTANCE OF ATTITUDE / BEHAVIOR IN THE OBSERVATION OF WORK TEAMS	Francisco Jose Silvestre Nunes Guiomar	798
	Rui Alberto da Silva Martins Isidoro	
	Ana Filomena de Figueiredo Dias	
IMAGE CAPTIONING USING CNN ALGORITHM	DEEPAK. S	804
	A.B.Arockia Christopher	
	GURUPRASATH. M	
	MAGUDESWARAN. P	
SEMANTIC ANALYZES FROM IMAM BIRGIVĪ'S THOUGHT SYSTEM: EXAMPLE OF CONCEPTS OF 'FAITH, BLASPHEMY, BID'AH AND TAKFIR'	Recep Önal	815
GREEN ARCHITECTURAL BUILDINGS	Aysu SARI ÇETİN	835
A USER-FRIENDLY EVALUATION TOOL FOR POINT CLOUD CLASSIFICATION AND SEGMENTATION	Muhammed Fatih ERDOĞAN	841
	Burak KALECİ	
THE EVALUATION IN TERMS OF FORAGE QUALITY OF TOXIC SUBSTANCES FOUND IN SOME FORAGE CROPS	Semih AÇIKBAŞ	853
	Mehmet Arif ÖZYAZICI	

İMAM BİRGİVÎ'NİN DÜŞÜNCE SİSTEMİNDEN SEMANTİK ANALİZLER: 'İMAN, KÜFÜR VE BİD'AT " KAVRAMLARI ÖRNEĞİ*

SEMANTIC ANALYZES FROM İMAM BİRGİVÎ'S THOUGHT SYSTEM: EXAMPLE OF CONCEPTS OF 'FAITH, BLASPHEMY AND BID'AH'

Doç. Dr. Recep Önal

Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

ORCID NO: 0000-0002-2571-9949

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda yetiştirdiği Hanefî-Mâtürîdî bilginlerden biri olan İmam Birgivî, dinî ilimlerde telif ettiği eserleriyle İslâm dünyasında haklı bir şöhrete kavuşmuş bir mütefekkidir. Hayatını irşad, tedris ve telif faaliyetlerine adanmış Birgivî, yaşadığı çağın problemlerine duyarsız kalmamış, içinde bulunduğu toplumun inanç ve değerlerine karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmiş, dinî ve ahlakî açıdan yozlaşmaya maruz kaldığını düşündüğü toplumu ıslah etmeye çalışarak, ömrünün büyük bir kısmını mücadeleler içerisinde geçirmiştir. Bu bağlamda eserlerinde İslam dini hakkında Müslümanları bilgilendirip, onları bid'at ve hurafelerden arındırarak Kur'an ve sünnetin Ehl-i Sünnet tarafından yorumlanıp hayata aktarılma biçimine uygun bir toplum tesis etmeyi temel hedef edinmiştir. Bu amaçla gerek vaazlarında gerekse eserlerinde Kur'an'a, Sünnet'e, Sünnî itikada, millete ve devlete karşı zararlı gördüğü her anlayışı ilmî çerçeve içinde eleştirmiştir. Bu çerçevede İslamî ilimlerin hemen hemen her sahasında kalem oynatmış, özellikle dinin aslı ve temel dayanağı olarak değerlendirdiği İslam akaidi ve kelamı alanında çeşitli eserler telif etmiştir. Birgivî'nin en çok üzerinden durduğu konuların başında ise din, millet, iman, İslam, küfür ve bid'at konuları gelmektedir. Birgivî, bu konulara ilişkin temel görüşlerini genelde Ehl-i Sünnet özelde Hanefî-Mâtürîdî geleneği çerçevesinde kısa ve özlü bir şekilde anlatmaya çalışmıştır. Bu bağlamda makalenin amacı söz konusu kavramlara ilişkin Birgivî'nin semantik yorumlarını analiz edip, bu kavramlar üzerine inşa etmeye çalıştığı din anlayışını genel hatlarıyla tespit etmeye çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Birgivî, Din, Millet, İslam, Küfür, Bid'at**ABSTRACT**

Imam Birgivî, one of the Hanafî-Mâtürîdî scholars educated by the Ottoman Empire in the 16th century, is a scientist who gained a rightful reputation in the Islamic world with the works he authored in religious sciences. Birgivî, who devoted his life to guiding, education and moral activities, did not remain indifferent to the problems of the age he lived in, acted with a sense of responsibility towards the beliefs and values of the society he lived in, and spent most of his life in struggles by trying to reform the society that he thought was subjected to religious and moral corruption. In this context, in his works, he aimed to inform Muslims about Islam, purify them from bid'ahs and superstitions, and to establish a society suitable for

* Bu tebliğ, *İmam Birgivî'de Bilgi ve İnanç Paradigması* adlı çalışmamızdan istifade edilerek hazırlanmıştır.

the way the Qur'ân and Sunnah are interpreted and transferred to life by Ahl al-Sunnah. For this purpose, in both his sermons and works, he criticized every understanding he deemed harmful against the Qur'ân, Sunnah, Sunnî faith, nation and state within a scientific framework. In this context, he wrote in almost every field of Islamic sciences in order to reveal a sound understanding of religion purified from bid'ahs and superstitions, and he wrote various works in the field of Islamic creed and theology, which he regarded as the original and basic basis of religion. Birgivî's main focus is on religion, nation, belief, Islam, blasphemy and bid'ah. Birgivî tried to explain his basic views on these issues in a short and concise manner, generally within the framework of the Ahl al-Sunnah and specifically the Ḥanafî-Mâtürîdî tradition. In this context, the aim of the article is to analyze the semantic interpretations of Birgivî on the aforementioned concepts, based on his basic works, and to try to determine the understanding of religion he tries to build on these concepts in general.

Keywords: Birgivî, Religion, Nation, Islam, Blasphemy, Bid'ah

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılda yetiştirdiği Hanefî-Mâtürîdî bilginlerden biri olan İmam Birgivî, fıkıh, hadis, tefsir, Arap dili ve belagati, akâid, kelâm ve tasavvuf gibi dinî ilimlerde telif ettiği eserleriyle İslâm dünyasında haklı bir şöhrete kavuşmuş bir ilim adamıdır. Hayatının büyük bir kısmını Kanunî Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) geçiren Birgivî, 929/1523'te Balıkesir'de doğmuş, ömrünü Balıkesir, Edirne ve İstanbul gibi şehirlerde müderris ve vaiz olarak geçirmiş, İstanbul'a gitmek için çıktığı bir yolculuk esnasında yakalandığı veba hastalığı sebebiyle 981/1573'te vefat etmiş, cenazesi, Birgi kasabasına getirilerek burada defnedilmiştir. Hayatını irşad, tedris ve telif faaliyetlerine adanmış İmam Birgivî, dönemin önemli âlimlerinden ders almış, kendisi için gerekli ilimleri tahsil edip, eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde hocalık yapmıştır. Verdiği dersler sayesinde ilmî birikimlerini sonraki asırlara ulaştıracak ve İslâm düşüncesine hizmet edecek birçok talebe yetiştirmesinin yanı sıra çeşitli alanlarda birbirinden kıymetli pek çok eser vücuda getirmiştir. Bu gayret ve çalışmaları sayesinde Birgivî, kendi adına "Birgivî Okulu"nu kurabilmeyi de başarmıştır. Bu okul vesilesiyle ismi ve görüşleri, kendi döneminden itibaren kısa zamanda Osmanlı Devleti'nin her tarafında tanınma imkânı bulmuş, bu gayret ve çalışmaları neticesinde İslam âleminde haklı bir şöhrete kavuşmuştur (Önal, 2018: 127-165). Birgivî, eserlerinde ele aldığı konuları sistematik tarzda kısa, özlü ve veciz ifadelerle açıklayabilmiştir. Onun bu yöndeki mahareti, birçok âlimin dikkatini çekmiş ve eserleri üzerinde şerhler, hâşiyeler ve muhtasarlar yapılmasında ve çeşitli medreselerde yıllarca okutulmasında önemli rol oynamıştır. Bu durum, Birgivî'nin bize kadar ulaşan çalışmalarında açıkça görülmektedir.

Birgivî, Osmanlı Devleti'nin resmî din anlayışı olarak benimsediği Ehl-i Sünnet'e karşı muhalif, dinî, itikadî, felsefî, tasavvufî, siyasî ve fikrî akımların, bid'at içerikli görüş ve sapmaların ortaya çıktığı, bunun neticesinde toplum içinde birtakım sosyal ayrışmaların, bölünmelerin, gruplaşmaların ve çatışmaların meydana geldiği bir dönemde yaşamıştır.

Böylesi bir ortamda yetişen Birgivî, bu durumdan oldukça rahatsız olmuş, yaşadığı çağın sıkıntılarına duyarsız kalamamış, içinde bulunduğu toplumun inanç ve değerlerine karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmiş, dinî ve ahlakî açıdan yozlaşmaya maruz kaldığını düşündüğü toplumu ıslah etmeye çalışarak, ömrünün büyük bir kısmını mücadeleler içerisinde geçirmiştir. Bu bağlamda o, eserlerinde İslam dini hakkında Müslümanları bilgilendirip, onları bid'at ve hurafelerden arındırarak Kur'ân ve sünnetin Ehl-i Sünnet tarafından yorumlanıp hayata aktarılma biçimine uygun bir toplum tesis etmeyi amaçlamıştır (Önal, 2019). Bu amaçla Birgivî, telif ettiği eserlerinde kelimelerin geleneğinde ilk devirlerden itibaren üzerinde sıkça tartışılan birçok itikadî/kelamî konuya temas etmiş, bunları işlerken, farklı mezheplerin görüşlerine de yer vermiştir. Bu bağlamda bu tebliğde Birgivî'nin eserlerinde yer verdiği din-millet, iman-küfür ve bid'at meselelerine dair görüşleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

1. DİN VE MİLLET KAVRAMLARI

Lügat bakımından “din” kelimesi bir hayli türevlere ve bir o kadar da anlam zenginliğine sahiptir. Klasik Arapça sözlüklerde din kelimesinin “millet, İslâm, itikat, itaat, kulluk, boyun eğme, ceza, mükâfat, hesap, hal, sîret, âdet, hüküm, kanun, icrâ, borç, mülk, saltanat, siyaset, sultan, izzet, kültür, alışkanlık, tedbir” gibi pek çok anlamlara geldiği zikredilmiştir (İbn Manzûr, 1119: 147 vd.; Rağîb el-İsfahânî, 2002: 182). Bununla birlikte klasik kaynaklarda bazı âyetlerden hareketle bunların tamamı anlam yakınlığına göre hesap-ceza (Fâtîha 1/4), hüküm-kanun (Yûsuf 12/76; Şûrâ 42/13) ve mezhep-inanılan şeyler (Âl-i İmrân 3/19; Kâfirûn 109/6) olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır (Mâtürîdî, 2004/2010: 1/17-18; 2/349-350; 12/134-135; Zemahşerî, 2002: 164-165, 525, 975).

“Millet” kavramı ise kaynaklarda “doğru bilinen ve takip edilen yol, din ve inanç” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Kur'an'da on beş yerde geçen millet kavramı (Abdülbâkî, 1990: 676) Allah'ın peygamberleri aracılığı ile kulları için belirlediği hükümler manzumesi” anlamı kastedilmiştir. Bir diğer ifadeyle peygamberlere nispetle “tebliğ edilen din” anlamında kullanılmıştır (Cevherî, 2007: 1004; Râğîb el-İsfahânî, 2002: 492; Mâtürîdî, 2004/2010: 4/249; Zemahşerî, 2002:515).

Birgivî, eserlerinde “din” ve “millet” kavramlarının etimolojik ve ıstılahî anlamları üzerinde durmamış, bunun yerine her iki kavramı Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği “temel inanç ilkeleri” olarak yorumlayarak, ikisinin de anlam bakımından bir olduğunu ifade etmiştir. Nitekim o, *Vasiyetnâme* eserinde din ve milletin bir olduğunu ve bunlarla da Hz. Muhammed'in insanlara inanmaları için Allah'tan getirdiği temel inanç ilkeleri olduğunu söylemiştir. Birgivî, bu tanımlamayı yaptıktan sonra din ve şeriat ayrımına da yer vererek şeriatın dinden ayrı olduğunu ve amel ile ilgili hükümleri ifade ettiğini belirtmiştir (Birgivî, 1964: 26). Bir diğer ifadeyle Birgivî, din ve millet kavramını inanç ve itikat, bunların dışındaki ibadet ve amellerle ilgili hususları ise şeriat olarak değerlendirmiştir. Onun bu görüşleri göz önünde bulundurulduğunda Mâtürîdî'nin konuya ilişkin görüşleri ile paralellik arz ettiği söylenebilir.

Zira Mâtürîdî de, din ve milleti aynı anlama gelen birer kavram olarak değerlendirmiş, bu bağlamda din-şariat ayrımına giderek dini, başta Allah'a iman olmak üzere inanılması gereken temel esaslar; şariatı ise kişilerin dış davranışlarını düzenleyen amelî hükümler olarak tanımlamıştır(Önal, 2013:74-77).

2. İMAN VE MAHİYETİ

Bilindiği üzere ilk dönemlerden itibaren tartışılan kelimî konuların başında iman kavramı ve mahiyeti gelir. Birgivî, telif ettiği eserlerinin değişik yerlerinde deimanın tanımı hakkında önemli açıklamalarda bulunmuştur.

Lügatte “e-m-n” fiili, her türlü korku ve şüpheden uzak, emniyette ve güvende olmak manasına gelir. Bu anlamındaki “e-m-n” kökünden türeyen iman, güven ve emniyet duygusu içinde birine güvenmeyi, inanmayı ve onu tasdik etmeyi ifade eder (Râgıb el-İsfahânî, 2002: 30; Fîrûzâbâdî, 2007: 62). Dilde, iman kelimesinin “bir sözün doğruluğunu tasdik etmek ve onaylamak” anlamına geldiği hususunda İslam âlimleri arasında ihtilaf yoktur (Fahreddîn er-Râzî, 2002: 269; Cüveynî, 1995: 158-159).

Şariat ıstılahında ise iman; Hz. Peygamber'i, Allah Teâlâ'dan getirdiği zarurî ve kesin olarak bilinen her konuda şeksiz olarak kalp ile tasdik etmek, onun haber verdiği şeylerin tümünü tereddütsüz kabul edip bunların doğru olduğuna gönülden inanmak demektir (Taftazânî, 1991: 277). Bu tanımın dışında imanın şer'î manasına dair farklı tanımlamalar da yapılmıştır. Yapılan bu tanımlamalarda “tasdik”, “ikrar” ve “amel” kavramları belirleyici rol oynamıştır. Bu bağlamda “tasdik” eylemi kalbe, ikrar dile, amel de organlara atfedilmiştir. Bu tanımlarda ön plana çıkan şey, nassı ve bunu haber vereni kalben doğrulama, bu doğrulamayı dil ile ifade etme ve fiillerle gerçekleştirilmedir (Ay, 2011: 53). İslam mezhepleri imanın teorik ve pratik boyutun varlığına işaret eden bu kavramlardan hareketle imanı birbirinden farklı şekillerde tanımlamışlardır.

İmam Birgivî de eserlerinde bu konuya temas etmiş, imanın tanımı ve mahiyetine dair ileri sürülen farklı görüşleri nakletmiştir. Bu bağlamda Hâriciyye, Mürcie, Kerrâmiyye, Cebriyye ve Mu'tezîle gibi mezheplerin görüşlerine yer vermiş ve bunların yanlışlığını çeşitli açılardan eleştirmiştir (Birgivî, 2011: 97 vd.; a.mlf. ts.a:vr. 12a-12b, 18b, 81b).

Birgivî, konuyla ilgili Sünnî âlimlerin de görüşlerini ayrıntılı olarak nakletmiştir. Onun naklettiği bu bilgilere göre Ebü'l-Hasen b. Abdilkerîm el-Pezdevî (ö. 482/1089) ve Şemsü'l-Eimme Muhammed es-Serahsî (ö. 483/1090) gibi ilk dönem Hanefî fıkıhçıları, imanı “kalbin tasdiki ve dilin ikrarı” olarak tanımlamışlardır. Fakat buradaki ikrarın zâid bir rükün olduğunu, bu nedenle herhangi bir özür durumu söz konusu olduğunda ikrar şartının düşebileceğini savunmuşlardır (Birgivî, ts.a:vr. 12a-12b.). Birgivî'nin naklettiği bu görüş, aynı zamanda Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve Kemaleddin el-Beyâdî (ö. 1098/1687) tarafından da savunulmuştur (Ebû Hanîfe,2002: 58; Ali el-Kârî, 1981: 207; Kılavuz, 1996: 33). Ayrıca ilk Kaderiyye âlimlerinden Gaylân ed-Dımaşkı'nın (ö. 120/738) görüşlerini temsil eden Gaylâniyye ile Huseyn b. Muhammed en-Neccâr'a (ö. 230/844-5) tabi olan Neccâriyye mezhepleri de imanı: “Allah'ı, peygamberlerini ve farzlarını bilmek, Allah'a boyun eğmek ve

dil ile ikrar etmektir. Bunlarla ilgili deliller kendisine ulaştıktan sonra, bu hususlardan birini bilmeyen veya bildiği halde tasdik etmeyen kişi, küfre girmiştir.” şeklinde açıklayarak bu gruba dâhil olmuşlardır(Eş’arî, 2006:88; Bağdâdî, 2007: 205).

Öte yandan Birgivî, muhakkik âlimlerin çoğunluğunun “...İşte onlar ki, (Allah) onların kalplerinin içine îmânı yazdı...” (Mücâdele 58/22)âyetini delil göstererek imanî “inanılması gereken hususları sadece kalben tasdik etmek” şeklinde olarak tarif ettiklerini, ikrarı ise İslam’ın emir ve hükümlerinin tatbiki için gerekli gördüklerini söylemiştir (Birgivî, ts.a: vr. 12a-12b). Birgivî’nin isim vermeden naklettiği bu görüş Ehl-i Sünnet’in iki önemli kolu olan Mâtürîdiyye ve Eş’ariyye âlimleri tarafından savunulmuştur. Buradan da anlaşıldığı üzere bu görüş sahipleri, dil ile ikrarı dünyevî hükümlerin yerine getirilmesi için gerekli olduğu gerekçesiyle imanın aslî bir unsuru olarak kabul etmemişler, böylece imanın tarifi konusunda ilk dönem Hanefî fıkıhçıların farklı düşünmüşlerdir. Yapılan bu iki tanımda dikkat çeken husus ise gerek ilk dönem Hanefî fıkıhçıları gerekse sonraki Ehl-i Sünnet âlimlerinin ameli imandan bir cüz olarak değerlendirmemiş olmalarıdır.

Yine bu çerçevede Birgivî, muhaddislerin çoğunluğu, Ebû Amr Evzâî (ö. 157/774), İmam Mâlik (ö. 179/795) ve İmam Şâfiî (ö. 204/819) ile Mu‘tezile ve Hâricîlerin imanî “Hakk’a kalben itikat etmek, bunu dil ile ikrar etmek ve imanın gereğince amel etmek” şeklinde tanımladıklarını belirtir (Birgivî, ts.a:vr. 12a-12b).Birgivî’nin naklettiği bu görüş aynı zamanda Zeydiyye âlimleri ile Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), Ebû Tâlip el-Mekkî (ö. 386/966) ve İbn Teymiyye gibi âlimler tarafından da benimsemiştir (Eş’arî, 2006: 157-158; İbnHazm, 1999: 2/209; Neseî, 2004: 2/404; Cüveynî, 1995: 158-159; Kılavuz, 2004: 45).Bu tanıma göre imanın itikat, ikrar ve amel olmak üzere üç rüknü bulunmaktadır. Bu rükünlerden birisi bulunmadığı takdirde kişi iman dairesinden çıkar. Bu duruma dikkat çeken Birgivî, bu tanıma göre her kim diliyle ikrar edip amel eder, fakat itikad etmez ise “münafık”; (Gerçeği bildiği halde inatçılık edip, imkânı olmasına rağmen) diliyle ikrar etmezse “kâfir”; itikad edip amel etmezse “fâsık” olacağını söyler. Fakat Birgivî, burada fâsıkın dinî konumu ile ilgili farklı görüşlerin benimsediğine işaret ederek, mezheplerin şu görüşlerini nakleder: Böyle birisi (fâsık), Hâricîlere göre kâfir; Hasan Basrî’ye göre münafık; Mu‘tezile’ye göre ne mümin ne kâfirdir. Ayrıca Mu‘tezile bu kişi hakkında şunu da iddia etmiştir: Fâsıkın imanî durdurulmuştur. Eğer tevbe ederse mümin, tevbe etmeden ölürse kâfir olarak ölür. Onların fâsık ile ilgili bu görüşlerine katılmayan Birgivî, Ehl-i Sünnet âlimlerinin fâsıkı mümin kabul ettiğini söyler (Birgivî, ts.a: vr. 12a-12b).Zira o, fâsık kavramını da bu görüş doğrultusunda açıklar. Ona göre böyle bir kişi işlediği günahı hoşlanmadığı halde ya da alışkanlıktan ötürü aldırış etmeden işlemişse günahkâr mümin, helal görerek işlemişse kâfir olur (Birgivî, ts.a:vr. 38b).

Birgivî, imanî “inanılması gereken hususları kalbin tasdiki olmaksızın, dil ile ikrar etmek” şeklinde tarif edildiğini de söyler (Birgivî, ts.b: vr. 84a). Bu tanıma göre kalp ile tasdik etmek iman olmadığı gibi dil ile ikrarın dışında hiçbir şey iman değildir. Kişinin kalbi ile tasdik etmemesi, bir takım taatları ve ibadetleri yerine getirmemesi onun imanına hiçbir engel teşkil etmez, önemli olan dilin tasdik etmesidir. Küfür ise Allah’ı dil ile tanıma ve dil ile inkâr

etmekten ibarettir. Birgivî'nin herhangi bir mezhep ismi vermeden naklettiği bu görüş, Mürcie ve Kerrâmiyye tarafından savunulmuştur (Önal, 2015: 121-146). Birgivî'ye göre onların bu iman tanımı batıl ve geçersizdir. Çünkü iman, sadece bilmek ve dilin ikrarı olsaydı, bu durumda bütün münaflıkların mümin olması gerekirdi. Halbuki Allah Teâlâ münaflıklar hakkında “...Allah, münaflıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir.”(Münâfikûn 63/1) buyurmaktadır (Birgivî, ts.b:vr. 84a). Kaldı ki onların bu anlayışına göre Allah'ı, kitaplarını, peygamberlerini ve diğer iman esaslarını kalben inkâr ettiği halde diliyle ikrâr eden kimseyi gerçek mümin kabul etmek gerekir. Bu durumda Hz. Peygamber'in zamanındaki münaflıklar da kâfir değil, gerçek mümin sayılmalıdır. Halbuki Birgivî'ye göre “İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde ‘Allah'a ve âhiret gününe inandık’ derler.”(Bakara 2/8)âyetinde de ifade edildiği üzere münaflıklar, dilleriyle ikrâr ettikleri halde kalpleriyle iman etmemiş kimselerdir. Birgivî, bu âyetin Kerrâmîlerin “iman sadece dil ile ikrardır” şeklindeki görüşlerini geçersiz kıldığını belirtir (Birgivî, ts.a:vr. 18b).

İmanın “Allah'ı, peygamberlerini ve Allah'tan gelen her şeyi tasdik olmaksızın kalben bilmektir” şeklinde de tanımlandığını ifade eden Birgivî, bu tanımı da geçersiz sayar (Birgivî, ts.b: vr. 84a). Çünkü iman sadece kalben bilmek olsaydı, bu durumda da Ehl-i Kitabın imanı da geçerli olur, hepsi mümin sayılırdı. Halbuki Kur'an'da onlar hakkında: “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Resûlullah'ı) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Kendilerini ziyan edenler var ya, işte onlar inanmazlar.”(En'âm 6/20) buyurmuştur. Buradan hareketle Birgivî, Ehl-i Kitab'ın Hz. Peygamber'i kendi öz oğullarını bildikleri gibi bildiklerini, ancak kalpleriyle tasdik etmedikleri için mümin olmadıklarına dikkat çeker (Birgivî, ts.b:vr. 84a).

İman ile ilgili ileri sürülen bu görüşleri nakleden Birgivî, kendi görüşü olarak imanı, “Allah Teâlâ tarafından kendisine gönderildiği kesin olarak bilinen bütün hususlarda Hz. Peygamber'i kalben tasdik ve dil ile ikrar etmek” şeklinde tanımlar (Birgivî, ts.c: vr. 297a; a.mlf., 1964: 26; a.mlf., 2011: 83).*et-Tarikatü'l-Muhammediyye* eserinde de imanı “Hz. Muhammed'in getirdiği bütün şeyleri kalben tasdik etmek ve hakikaten ve hükmen veya yalnız hükmen bir mani olmadığı zaman dil ile ikrar etmek” diye tarif eder (Birgivî, 2011: 162). Bu bakımdan Birgivî, imanın tanımı konusunda yaptığı bu tanımla Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye âlimlerinden farklı düşünmüş, bu konuda ilk dönem Hanefî fıkıhçılarının görüşünü benimsemiştir. Ona göre imanın biri tasdik diğeri de ikrar olmak üzere iki rüknü vardır. Bunlardan biri bulunmadığı takdirde kişi, iman etmiş sayılmamaktadır. Birgivî, bu durumu şu şekilde açıklar: Bir kimse Allah Teâlâ'nın birliğini kalbiyle tasdik etse, dil ile ikrar etmese, bu kimse iman etmiş olmaz. Ya da dili ile ikrar edip kalbiyle tasdik etmese yine mümin sayılmaz (Birgivî, 2015: 73, 92; a.mlf., ts.b: vr. 83a). Dolayısıyla ona göre kişinin Allah katında gerçek mümin sayılabilmesi için inanılacak hususları kalben tasdik ve dil ile ikrar etmesi gerekir. Yine bu bağlamda mârifetteki on makamın dördüncüsü olarak “kalbin tasdiki” ve “dilinin ikrarı” olduğunu belirten Birgivî, iman edilecek hususları da şu şekilde özetler: “Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, kıyamet gününe, hayır ve şerrin Allah'ın takdiri, dilemesi ve yaratması ile olduğuna iman ettim.” (Birgivî, 1964: 26; a.mlf., 2015: 73, 87).

Birgivî, *er-Risâletü'l-İ'tikâdiyye*'de ise iman esaslarını: “Allah’ın varlığına, birliğine, eşi, benzeri ve ortağı olmadığına, hay ve gayyûm olduğuna, bütün kemal sıfatlara sahip bulunduğuna; meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve kıyamet gününe iman ettim” şeklinde açıklar (Birgivî, ts.b: vr. 83a-84b).

Birgivî, iman konusuna tasavvuf alanında telif ettiği *Makâmat* eserinde de ayrıntılı olarak temas eder. Burada insanların tek kurtuluş yolunun şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olmak üzere dört mertebeyi ve bunların ihtiva ettiği kırk makamı aşmaktan geçtiğini ifade eden Birgivî (Birgivî, 2015:71-92), dört mertebenin ilki olan şeriatın asıl, diğer üç mertebenin ise fer‘ olduğunu söyler. Dolayısıyla kurtuluşun ilk basamağının on makamdan oluşan şeriat mertebesi olduğunu, bu nedenle buna sıkı sıkıya bağlanması gerektiğinin altını çizer (Birgivî, 2015: 71-72). Ona göre şeriattaki makamların ilki ve en önemlisi ise Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe ve kadere, hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna tereddütsüz iman etmek, inanılması gereken hususları kalp ile tasdik ve dil ile ikrar etmektir. Bu açıklamayı yaptıktan sonra Birgivî, muhakkık âlimlerin (ilk dönem Hanefî âlimleri) imanı “Kalp ile tasdik dil ile ikrar etmek” şeklinde tarif ettiklerine dikkat çekerek imanın bu şekilde tarif edilmesinin hikmetini şu şekilde izah eder: “Allah’ın birliğini (vahdaniyetini) dili ile ikrar etmeyen bir kişi mutlak olarak kâfir olacağından kaynaklanmaktadır. Yine aynı şekilde dil ile ikrar edip kalbiyle tasdik etmeyen kişi münafık sayılmaktadır. Münafık olan kimse ise “*Şüphesiz ki münafıklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar.*” (Nisâ 4/145) ayetinde ifade edildiği üzere cehennemde en alt tabakada olacaktır (Birgivî, 2015: 73). Diğer taraftan o, kalbin tasdiki ve dilin ikrarının önemini *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* eserinde de şöyle açıklar: “Dilin durumu da kalp gibi en büyük ve ehemmiyetli durumlardandır. Bunun içindir ki kişinin kemali ermesi iki küçük parçası olan kalp ve dil iledir. Bu bakımdan selef âlimleri bu ikisine fazlasıyla önem vermiş, diğer organlardan ziyade bu ikisi ile meşgul olmuşlardır... Bu nedenle Ey hakikat yolcusu! Sana gereken dili küfür ve ona yakın olan şeylerden, yalan, gıybet vb. afetlerden korumaktır.” (Birgivî, 2011:444).

3. KÜFÜR KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ

İman ve mahiyeti ile ilgili konular ele alınırken imanın zıddı olarak tanımlanan “küfür” meselesine yer verilmiş, bu konu üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Birgivî de bu meseleyi çeşitli açılardan ele almış, küfrün tanımı, mahiyeti, çeşitleri ve küfrü gerektiren söz ve davranışlar üzerinde önemli açıklamalarda bulunmuştur.

3.1. Küfrün Tanımı ve Mahiyeti

Küfür lafzı, lügatte “örtmek, gizlemek ve nankörlük etmek” gibi anlamlara gelmektedir. Bunun dışında tekzib (yalanlama), inkâr ve cahd kavramları da küfür anlamında kullanılmaktadır. Küfür lafzı, ıstılahta verdiği nimetlerden dolayı Allah’a karşı şükretmeyi terk ederek, O’nun varlığını inkâr edip gizlemek, Allah’tan getirdiği ve din adına tebliğ ettiği hususlarda Hz. Peygamber’i tasdik etmemek ve ona inanmamak gibi anlamlara gelir. Küfrü benimseyen kişiye örten, inkâr eden ve gizleyen anlamında kâfir denilmektedir. Kâfir

kelimesi dinî terim olarak Allah'ın birliğini, peygamberleri veya onların Allah'tan getirdiği sabit olan emir ve hükümleri yalanlayıp inkâr eden kişi için kullanılmaktadır (Rağîb el-İsfehânî, 2002:452-453; Cevherî, 2007: 917; Topaloğlu-Çelebi, 2010: 192).

İman Birgivî, küfür lafzının lügat anlamı üzerinde durmaz, bunun yerine ıstilahî anlamını açıklamaya çalışır. Ona göre küfür, mümin olma yeteneğine sahip bir kimseden sadır olan imansızlıktır. Küfrün zıddı olan “iman” da Hz. Muhammed'in getirdiği bütün şeyleri kalben tasdik etmek ve hakikaten ve hükmen veya yalnız hükmen bir mani olmadığı zaman dil ile ikrar etmektir. Birgivî, küfrün sadece “inkâr” etme şeklinde tanımlanmasına karşı çıkar. Buna gerekçe olarak böylesi bir tanımlamanın efradının câmi olmayacağını gösterir. Çünkü ona göre küfür, inkâr etme olarak tanımlanırsa, “şüphe” küfrün tarifi dışında tutulmuş olur. Halbuki Allah hakkında veya Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiği hususlar hakkında şüphe etmek küfürdür (Birgivî, 2011: 162).

3.2. Küfrün Çeşitleri

Allah'ın inkâr edilmesini kalbin ilk afeti olarak değerlendiren ve kayıtsız şartsız helak edici şeylerin en büyüğü olarak gören İmam Birgivî, küfrü meydana geliş şekli ve sebepleri bakımından küfr-ü cehlî, küfr-ü cühûd ve küfr-ü hükmî olmak üzere üç kısma ayırarak açıklamaya çalışır.

3.2.1. Küfr-i Cehlî:

Birgivî'ye göre küfr-ü cehlî kalbin ikinci afeti olup, cehalet ve bilgisizlikten kaynaklanan küfürdür. Yani bu tür küfrün temel nedeni âyet ve delillere önem vermemek ve bunları inceleme ve araştırma gereği duymamaktır. Birgivî, avamın küfrünü buna örnek gösterir. Ona göre cehalet (cehl), “âlim olma yeteneğine sahip bir kimsenin bilgisizliği” demektir ve bu cehalet kendisini iki şekilde gösterir. Bunlardan biri “basit cehalet” olup, insanın kendisi için vacip ve gerekli olan şeyleri bilmemesidir. Kişinin kendisi için neyin tehlikeli ve zararlı, neyin faydalı ve yararlı olduğunu bilmemesi buna örnek gösterilebilir. Birgivî'ye göre bilinmesi gerekli şeylere cahil kalmak haramdır. İman edilecek temel hususları, farz ve haram kılınanları en azından gerekli olduğu kadar öğrenmek bir kişiye farzdır. Dolayısıyla kişi, kendisini bu afetten biran önce kurtarmalıdır. Bunun yolu ve çaresi ise ilmin faydalı olduğunu idrak etmek, bu yönde eğitim görmek ve mantık gibi akli kaide ve kanunları öğrenmektir (Birgivî, 2011: 162).

Birgivî'ye göre cehaletin ikinci türü, cehl-i mürekkeptir (kara cahillik-bilmediğini bilmemek) ve realiteyle bağdaşmayan bir itikattir. Cehaletin bu çeşidi, ilkinden (cehl-i basit) daha kötüdür ve müzmin bir hastalıktır. Bu nedenle tedavisi oldukça güçtür. Çünkü cehl-i mürekkebe sahip olan kişi, cehaletinin ve hastalığının farkında değildir, aksine bu cehaletinin ilim ve kemal olduğuna inanır. Bir diğer ifadeyle sahil olmasına rağmen kendisinin âlim ve kâmil biri olduğuna düşünür. Bu sebeple cehaletini ve hastalığını gidermek için hiçbir gayret göstermez, tedavi yolları aramaz ((Birgivî, 2011: 164).

3.2.2. Küfr-ü Cühûd

Bilerek ve inatla inkâr etmek tarzında ortaya çıkan küfürdür. Bu tür küfrün sebebi büyülenme, liderliği kaybetme veya ona ulaşamama endişesi, liderlik tutkusu ile mevki, şeref ve ün kazanma, insanlar tarafından övülme ve yüceltime arzudur. Birgivî, Mü'minûn 23/45-47.âyetini delil göstererek Firavun ve ona tabi olanların küfrünü bu tür bir küfür olduğunu söyler (Birgivî, 2011: 164, 167). Birgivî, bu tür küfrün bir diğer sebebi olarak zemmedilme ve ayıplanma endişesini gösterir ve Ebû Talib'in küfrüne de buna örnek verir. Daha sonra bu tür kalbin afetlerinden kurtulma yollarını ve çarelerini ayrıntılı olarak açıklamaya çalışır (Birgivî, 2011: 167).

3.2.3. Küfr-ü Hükm-î

Birgivî'ye göre küfr-ü hükmî, şeriatın hükmüyle küfür sayılan şeylerdir. Daha açık bir ifadeyle Allah Teâlâ ve Hz. Peygamber'in "tekzip (yalanlama) alameti" olarak vasıflandırdıkları söz ve davranışlardır. Allah'ı, kitapları, melekleri, peygamberleri, âhireti, âhirette olacak şeyleri, şeriat ve şer'î ilimler gibi tazimi vacip olan şeyleri küçümsemek bu küfrün kapsamına girer. Kendi küfrüne rıza göstermek, başkasının küfrüne beğenmek suretiyle razı olmak, zorlama olmaksızın küfrü gerektiren bir söz söylemek de yine bu tür küfür örnekleridir. Birgivî'ye göre bir kişi kalbinde tasdik bulunsa bile –şaka ve mizah yolla da olsa- küfrü gerektiren herhangi bir fiil ve davranışta bulunursa Allah katında yine de kâfir olur (Birgivî, 2011: 169).

Birgivî'ye göre akıl hafifliği, gayr-i ahlâkî ve gayr-i dinî hikâyeleri anlatmak, dili ve diğer uzuvları günahtan korumamak, dinî konulara aldırış etmemek gibi şeyler küfr-ü hükmî'nin sebeplerindedir. Küfrün sebeplerini bu şekilde belirttikten sonra Birgivî, bunlardan korunma yollarını da tek tek izah etmeye çalışır. Ona göre küfürden korunmak için imandan mahrum olma endişesi duymak, küfrün âfetleri ve taatların nasıl hükümsüz kaldıklarını, küfründen ötürü tövbe etmeden ölen bir kişinin cehennemde ebedî kalacağını bilmek gerekir. Ayrıca dilin afetlerini anlamak ve sükût etmeye gayret etmek, dili ve organları korumak, ciddî olmak, şaka ve buna benzer şeyleri terk etmek ve Allah'a dua etmek gerekir (Birgivî, 2011: 169). Bu bağlamda Birgivî, müslümanlara şu duayı okumalarını tavsiye eder: "Ey Allah'ım! Bir şeyi Sana ortak koştuktan Sana sığınırım. Senin ortağın ve benzerin bulunmadığını bilir ve tasdik ederim. Bilmediğim günahlarım için Senden mağfiret dilerim. Muhakkak ki, Sen gaipleri tam olarak bilensin... Ya Rabbi! Eğer benden küfür sadır olduysa tövbe ettim. İslam dinine girdim. Hz. Muhammed'in senin katından getirdiği her şeye inandım. Hepsi haktır. Allah'a ve Allah'tan gelen her şeye, O'nun muradı üzere inandım. Peygamberlere ve onlardan gelen her şeye, Peygamberlerin muradı üzerine inandım." (Birgivî, 1964: 44-45).

Öte yandan Birgivî, *Tefsîr*'inde Bakara 2/31-32. âyetleri yorumlarken de konuyla bağlantılı olarak kâfirlerin üç kısma ayrıldığını ifade eder, bununla ilgili İmam Gazzâlî ve Eş'arî'nin görüşlerine yer verir. Buna göre kâfirlerin ilk grubu Hz. Muhammed'in adı, sıfatları ve davetinin (Allah'tan aldığı ilahî mesajın/İslam'ın) kendilerine ulaştığı kimselerdir. Bunlar İslam beldelerine (Dâru'l-İslam'a) komşu olan veya buralarda yaşan kimselerdir ve ilahî

mesajdan haberdar oldukları için Allah katında mazur görülemezler. Kâfirlerin ikinci grubu ise kendilerine sadece Hz. Muhammed'in isminin ulaştığı, fakat sıfatları ve davetinin ulaşmadığı kimselerdir. Bunların Hz. Muhammed'e dair bilgileri sadece "Muhammed adında yalancı ve şaşırılmış birisinin peygamberlik iddiasında bulunduğu" şeklinde yanlış bir bilgidir. Bunun dışında Hz. Muhammed ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip değillerdir. Üçüncü gruptaki kâfirler ise kendilerine Hz. Muhammed ile ilgili hiçbir bilginin ulaşmadığı kimselerdir. Yani bu kimseler ne Hz. Muhammed ile ilgili ne de İslam ile ilgili bir bilgiye sahiptirler. Birgivî, Gazzâlî ve Eş'arî'nin bu görüşlerini naklettikten sonra bu iki âlime göre son iki gruptaki kâfirlerin kendilerine İslam ulaşmadığı için küfürlerinde mazur olduklarını, cehennemde ebedî olarak kalmayacaklarını söyler (Birgivî, ts.a: vr. 81a-81b).

Bilindiği üzere İslâm âlimleri, kendilerine ilâhî mesaj ulaşmayanların bulunabileceğini kabul etmişler, ancak bu kimselerin dünyadaki sorumlulukları ve âhiretteki durumlarının ne olacağı konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Eş'arî'ye göre kendisine davet ulaşmayan bir kimse yaratıcısını bilmekle yükümlü tutulamaz ve bu hususta mazur sayılır. Çünkü Eş'arîlere göre akıl, din gelmeden önce kendi başına iyilik ve kötülüğü bilemez. Bu nedenle akıl sahibi bir kişi dinî hükümlerle sorumlu tutulamaz. Kişinin yükümlü tutulabilmesi ancak kendisine peygamberin mesajının ulaşmasıyla mümkün olur. Zira bu gerçek "Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz." (İsrâ 17/15) âyetiyle ifade edilmiştir. Dolayısıyla kişinin, ilâhî vahye muhatap olmadan önce aklıyla Allah'ı bulması mümkündür, fakat Allah'ı bilmesi onun üzerine vâcip değildir. Ayrıca kendisine İslam ulaşmayan bir kimse de İslam'ın hükümlerinden sorumlu değildir (Pezdevî, 1994: 299-300; Nesefî, 2000: 83; Şehristânî, ts.: 1/88). Fakat Birgivî, onların bu görüşlerine katılmaz. Kişinin aklıyla âlemin yaratılmış olduğunu ve Allah'ın varlığını bilebileceğine dikkat çeken Birgivî, kendisine İslam'ın ulaşmadığı bir kimsenin yaratıcısını bilmekle yükümlü olduğunu, aksi takdirde âhirette bundan sorumlu olacağını belirtir. Dolayısıyla ona göre kendisine ilahî vahiy ulaşmayan bir kimsenin Allah katında mazur sayılabilmesi için âlemden istidlâlde bulunarak, onun bir yaratıcının olduğuna (Allah'ın varlığına ve birliğine) inanması, bu yaratıcının rızasını almaya çaba göstermesi ve hevâsını terk etmesi gerekir. Bu bakımdan kendisine İslam ulaşmayan bir kimse, yaratıcının varlığına ve birliğine inanma konusu hariç, İslam'ın diğer hükümlerinden (dinin fûrû hükümlerinden) sorumlu tutulamaz. Çünkü bu kimse İslâm'la sorumlu tutulmuş olursa, kendisinden mutlak anlamda meçhul olan bir şey talep edilmiş olur ki bu durumdakul, gücünün yetmediği bir şeylesorumlu tutulmuş (teklîf-i mâ lâ yutâk) olur. Halbuki Birgivî'ye göre bu caiz değildir (Birgivî, ts.a: vr. 81a-81b). Görüldüğü üzere Birgivî, bu konuda Eş'arîlerden farklı düşünmüş, Hanefî-Mâtürîdî geleneğinin görüşünü benimsemiştir.

Bilindiği üzere Hanefî-Mâtürîdî âlimleri genel olarak Allah'ın insanları akıllarıyla kendi vahdaniyetini ve rubûbiyetini bilecek bir fitrat üzere yaratmış olduğunu, bu nedenle insanların, kendi akıllarıyla bazı temel gerçeklere ulaşabileceklerini, dolayısıyla Allah'ın varlığına iman etmekle yükümlü olduklarını savunmuşlardır (Mâtürîdî, 2004-2010: 8/243-244; Nesefî, 2000: 82). Nitekim Ebû Hanîfe, "Eğer Allah Teâlâ insanlara peygamberler göndermeseydi, insanların O'nu akıllarıyla bilmeleri vâcip olur, peygamberler gelinceye

kadar emir ve yasaklardan sorumlu olmazlardı. Hiç kimse yaratıcısını bilmemekte mazur değildir. Çünkü herkes gökleri ve yeri, kendisini ve başkalarını kimin yarattığını sezmektedir.”demektedir (Beyâzîzâde Ahmed Efendi, 1996: 79–80). İmam Mâtürîdî de Ebû Hanîfe'nin bu konudaki düşünme tarzına oldukça benzer bir yaklaşımı sergilemiş, ibadetleri ve şer'î hükümleri bilmenin yolunun peygamberlerin bildirmesi ile mümkün olduğunu, fakat Allah'ı tanımanın mecburiyeti ise akıl tarafından olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle ona göre mârifetullah konusunda insanların Allah'a karşı ileri sürebilecekleri hiç bir mazereti yoktur. Çünkü Allah'ın varlığına, birliğine ve rubûbiyyetine götürecek deliller her insanın yaratılışında vardır. Bu nedenle insan, bu deliller üzerinde düşünüp tefekkürde bulunursa hakikata ulaşacaktır (Mâtürîdî, 2004-2010: 4/112).

Öte yandan Mâtürîdî âlimleri, Allah'ın insanı gücünü aşan bir şeyle sorumlu tutmasının (teklîf-i mâ lâ yutâk) câiz olup olmadığı meselesinde de Eş'arîlerden farklı düşünmüşlerdir. Bilindiği üzere Eş'arîler, kulun, gücünü aşan bir şeyle sorumlu tutulmasını câiz görürken (Eş'arî, 2000: 61; Şehristânî, ts.: 1/84) Mâtürîdîler, bunu mümkün görmemişlerdir (Nesefî, 1986: 271-272; Sâbûnî, 2005: 141-142; Nesefî, 2012: 356-357).

4. BİD'AT VE ÇEŞİTLERİ

Birgivi'nin eserlerinde en çok üzerinde durduğu konuların başında dine sonradan ilave edilen bid'atlar konusu gelmektedir. O, bu konuyu bid'atın tanımı, mahiyeti, kapsamı, meşru ve gayri meşru kısımları kapsamında ele alıp incelemiştir. Ayrıca konuyu işlerken özellikle tasavvuf ve tarikat çevrelerinde ortaya çıkan bid'atlar üzerinde durmuş, tarikat mensuplarını sert bir dille tenkit etmiştir. Birgivi'nin konuyla ilgili görüşlerinin daha iyi anlaşılması bakımından İslam düşüncesinde bid'at konunun nasıl ele alınıp, açıklandığı hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

4.1. Bid'at Kavramı ve Mahiyeti

Bid'at kavramı, “örneği ve benzeri olmaksızın icat etmek ve meydana getirmek anlamlarına gelen “bed” kökünden türetilmiştir. Lügatte “daha önce bir örneği ve benzeri bulunmaksızın, sonradan ortaya çıkan, icad edilen şey” anlamına gelir (Râgıb el-İsfahânî, 2002: 43; İbn Manzûr, 1119: 229-230). Dinî literatürde ise “din tamamlandıktan ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra veya sünnete aykırı olan ya da sahabe ve tâbiîn döneminden sonra şer'î/dinî bir delile dayanmaksızın sonradan ortaya çıkan her yeni şey” anlamında kullanılır (Cürçânî, 2003:103; Fîrûzâbâdî, 2007: 79). Yine bu çerçevede “Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan ve dinî bir delile dayanmayan ibadet ve dinî davranışlar”, “ibadetlerde arttırma ve eksiltme veya dinî davranışlarla ilgili konularda sünnette yer almayan tutum ve uygulamalarda bulunma” şeklinde de kullanılmaktadır (Topaloğlu-Çelebi, 2010: 51).

İslam âlimleri bid'at kavramının anlamı ve mahiyeti hakkında ihtilaf etmişler ve konuda farklı görüşler benimsemişlerdir. Bu görüşler genel olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür: Bunlardan ilki, bid'atın lügat anlamından hareketle yapılan geniş kapsamlı bir tarifdir. Bu tarife göre Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan her şey, bid'at kapsamında değerlendirilmiştir;

bu çerçevede dinî mahiyette görülen amel ve davranışların yanı sıra günlük hayatla ilgili sonradan ortaya çıkan bütün yeni fikirler, uygulama ve adetler bid'at sayılmıştır (Yaran, 1992: 6/129). Fakat bu görüşte olan âlimler, son din olan İslam'ın temel esprisiyle ve yaşanan hayat geçişiyle bağdaşmayacağı gerekçesiyle ortaya çıkan her yeni şeyin dinî açıdan reddedilemeyeceğini, sadece dinin temel esaslarına ve ruhuna uygun olmayan bid'atların reddedilmesi gerektiğini önemle vurgulamışlardır. Buradan hareketle bid'atları: güzel olan ve hidâyete götüren anlamında "bid'at-ı hasene/ bid'at-ı hüda" ve kötü olan ve dalâlete götüren anlamında "bid'at-ı seyyie/bid'at-ı dâlle" şeklinde ikiye ayırmışlardır. Hz. Peygamber'in güzel olan bid'atları teşvik edip, kötü olanları yasakladığına dair birtakım hadisleri (Müslim, "İlim", 1, 5; "Zekât", 69; Nesâî, "Zekât", 64; İbn Mace, "Mukaddime", 14) de bu görüşlerine delil olarak kullanmışlardır (Özler, 2001: 62-63). Bu âlimlere göre Kur'an'ı bir mushafda toplamayı, teravih namazını cemaatle kılmayı, minare ve medrese inşa etmeyi iyi bid'at; kabirlerin üzerine türbe yapmayı ve buralara mum dikmeyi de kötü bid'at olarak değerlendirmek gerekir.

İkinci gruptaki âlimler ise bid'atı, "Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan ve dinî konularda ilave veya eksiltme özelliği taşıyan her şey" diye tarif ederek, kelimenin anlamını daraltmışlardır. Bu tanıma göre dinle ilgisi ve dinî mahiyeti bulunmayan şeyler bid'at sayılmaz; bu bakımdan örf ve adet türünden olan davranışlar bid'at kavramının dışında kalır (Yaran, 1992: 6/129).

Yukarıda zikredilen bu iki görüşün dışında farklı bid'at tanımı ve sınıflandırılmaları da yapılmıştır. Bu üçüncü görüşü benimseyenler ise bid'atın tanımını biraz daha geniş tutarak, bu konuda farklı bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bunlardan bir kısmı, bid'atları vacip, haram, mendup, mekruh ve mübah gibi çeşitli gruplara ayırarak ele alıp incelemiştir (Özler, 2001: 65). Bir kısmı da bid'atları örf ve adette olan bid'atlar ve dinde (itikad ve ibadet) olan bid'atlar şeklinde ikiye ayırıp, kendi içinde vacip, haram, mekruh, mendub ve mübah şeklinde bir değerlendirmeye gitmiştir (Birgivi, 2011: 48 vd.).

Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere bid'at mutlak anlamda yeniliği, önceden yok iken sonradan olan şeyleri ifade etmekte ve dinin amelî yönünü kapsamakta, düşünsel alanla bir ilgisi bulunmamaktadır. Buna göre bid'atı şu şekilde de tanımlamak mümkün görünmektedir: İslam'ın tamamlanmış ve kesinleşmiş olan ibadet sistemine yeni bir şey ilave etmek ya da o sistemde var olan bir şeyi ondan çıkarmaktır (Özler, 2001: 55-58).

İmam Birgivi, bid'at konusunu özellikle *et-Tarikatü'l-Muhammediyye* eserinde ayrıntılı olarak ele alır. O, bu eserin ilk bölümünde Kur'an ve sünnetin dindeki önemi ve kurtuluşu ermek için bu iki kaynağa sınımsız sarılmanın gerektiği üzerinde durduktan sonra, (Birgivi, 2011: 31) ikinci bölümde "Bid'at Hakkında" adıyla ayrı bir başlık açarak, bu konuyu inceler (Birgivi, 2011: 48-51). Birgivi, burada bid'at konusunu ele alırken üç aşamalı bir yöntem takip eder. Bunlardan ilki, Birgivi'nin bid'at-ı seyyie olan inanç ve fiillerin yanlışlığını açıklamasıdır. İkincisi bu tür yanlışlıkların hangi kaynaktan ve ne sebeple müslümanlar arasına girip, yayıldığını izah ederek, bid'atların sebepleri üzerinde durmasıdır. Üçüncüsü de batıl olan bid'atları açıklamasının yanı sıra doğru ve meşru olanları da belirtmesi ve bu suretle

yanlış olan şeylerden doğru olanı ayıklayarak ortaya koymaya çalışmasıdır. Sözelimibir bid'at, kabir ziyareti gibi İslâm'da meşru olan fiile gayr-ı meşru şeyler katılmak suretiyle, doğru ve meşru olanı bozmak şeklinde oluşmuş bir bid'at ise; bu durumda Birgivî, doğru ve meşru olanı öğreterek, yanlış ve bid'at olan şeylerden doğruyu ayıklamaya çalışır. Çünkü bir kova suya düşen bir damla pisliğin bütün suyu pis etmesi gibi, aslında meşru olan fiillere de bid'atlar karıştırılınca bu fiiller faydasız ve hatta çoğu kez dine zararlı hale gelir (Toprak, 1994: 69).

Bu yöntem çerçevesinde Birgivî, ilk önce bid'at lafzının tanımı ve mahiyetine ilişkin çeşitli rivayetleri nakleder ve daha sonra konuya ilişkin kendi görüşlerini serdeler. İlk olarak konuyu "Her yeni şeybid'attır, her bid'at dalâlettir, sapkınlıktır." (Müslim, "Cumua", 43; Ebû Davud, "Sünnet", 5; İbn Mâce, "Mukaddime", 7). hadisinin nasıl anlaşılması gerektiği kapsamında açıklamaya çalışır. Bu bağlamda o, bid'at lafzının etimolojik anlamı üzerinde ayrıntılı olarak durur. Ona göre bid'at kelimesi, lügatte "ister adet ister ibadet cihetiyle olsun mutlak olarak sonradan ortaya çıkarılan (muhtes) şey" anlamına gelir. Çünkü bid'at, "sonradan ortaya çıkarma (ihdas)" anlamına gelen "ibtidâ" kelimesinden türemiş bir isimdir (Birgivî, 2011: 50-51). Bu bakımdan Birgivî, örf, adet veya dinde yapılan bütün değişiklikleri mutlak anlamda bid'at olarak kabul eder. Birgivî, fakihlerin de bu lügavî anlamı esas alarak bid'at lafzını "Hz. Peygamber ve ashabından sonra ortaya çıkarılan şeyler" şeklinde tanımladıklarını belirtir (Birgivî, 2011: 51).

Birgivî'ye göre bid'atın şer'î anlamı ise din kurucusu (Şârî) tarafından sözlü veya fiilî olarak açıkça ya da işaret yoluyla hiçbir şekilde izin verilmeksizin sahabeden sonra dinde ortaya çıkarılan fazlalık veya noksanlıktır. Birgivî, bid'atın bu şer'î manasıyla hiçbir şekilde örf ve adetleri kapsamayacağını, fakat bazı itikatları ve ibadet şekillerini kapsadığını ifade eder (Birgivî, 2011: 51). Dolayısıyla ona göre dindeki bid'at, Kur'ân ve sünnette açık ya da gizli bir mesnedi, dayanağı bulunmayan ve Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği esaslara aykırı düşen bir inanç, davranış ya da sözler olup, dinde fazlalık veya eksiltme anlamına gelir. Dinî olmayan konulardaki gelişme veya değişikliklerin ya da fazlalık veya eksiltmelerin, şer'î anlamdaki bid'atla bir ilgisi bulunmamaktadır (Toprak, 1994: 67). Bu bakımdan Müslümanlar için tehlike arz eden bid'atın dinî konulardaki bid'atlar olduğuna dikkat çeken Birgivî, Hz. Peygamber'in "Her bid'at sapkınlıktır" sözüyle itikatta ve ibadetlerde görülen sapkınlıkları kastettiğini; "Dünya işlerinizi siz daha iyi bilirsiniz." (Müslim, "Fedâil", 141); "Bizim bu dinimizde ondan olmayan bir şey ortaya çıkarsa, o şey merduttur, kabul edilemez." (Buhârî, "Sulh", 5; Müslim, "Akdiye", 17, 18; İbn Mâce, "Mukaddime", 2) şeklindeki hadisleri de bu çerçevede yorumlamak gerektiğini söyler (Birgivî, 2011: 51). Bir diğer ifadeyle o, dinî konulardaki bid'atları "bid'at-ı seyyie" olarak kabul etmiş, bunlara şiddetle karşı çıkmıştır. Hz. Peygamberin bid'atlardan sakınmayı emreden hadislerini de iklime ve coğrafi şartlara göre elbise giymek gibi Hz. Peygamber zamanında olmayıp sonradan ihdas edilmiş âdetlere yönelik olan ve dinimizce yasaklanmayan hususlarla/bid'atlarla ilgili değil, dinî konulardaki eksiltme ve artırmaya yönelik olduğu şeklinde değerlendirmiştir (Toprak, 1994: 67).

Birgivi'ye göre konuyla ilgili rivayetler, bu şekilde anlaşılırsa, fakihlerin itikat ve ibadet alanına girmeyen bazı bid'atları/yenilikleri onaylamaları ve hatta minare ve medrese inşa etmek, kitap yazmak, münkirlere karşı dini savunmak için yeni yöntem ve deliller kullanmak gibi faaliyetleri mübah, müstehab ve vacip kabul etmeleri söz konusu hadislerle çelişmez. Çünkü kabul edilen ve teşvik edilen bu bid'atlar itikad ve ibadetlerle ilgili değil, örf ve adetlerle ilgilidir (Birgivi, 2011: 50-51). Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Birgivi'nin bid'at konusunda yukarıda zikrettiğimiz üçüncü görüşü benimsediği anlaşılmaktadır.

4.2. Bid'at Çeşitleri

Birgivi daha önce de ifade edildiği üzere bid'atları, örf ve adette olan bid'atlar ve dinde olan bid'atlar olmak üzere iki kısımda değerlendirmiştir.

4.2.1. Örf ve Adetle İlgili Bid'atlar

Birgivi'ye göre bu tür bid'atlar, Hz. Peygamber ve sahabe döneminde o günün şartları gereği rastlanılmayan, fakat ilerleyen zaman içerisinde günlük ihtiyaçları gidermek ve insanların işlerini kolaylaştırmak için ihtiyaç duyulan bid'atlardır. Bunlar tür bid'atlar, fukahalar tarafından övülüp, teşvik edilmiş olup, mübah, müstehab ve vacip olmak üzere üç kısma ayrılır.

4.2.1.1. Mübah Bid'atlar

Birgivi'ye göre bu tür bid'atlar, yapılıp yapılmamasında herhangi bir şer'î engel bulunmayan şeylerdir. Ona göre elek kullanmak, kabuk ve kepeği alınmış buğday yemeğe devam etmek ve bundan karın doyurmak gibi yeme ve içme türü faaliyetler bu nevi bid'atlar kapsamında değerlendirilmelidir.

4.2.1.2. Müstehâb Bid'atlar

Birgivi'ye göre dinin temel kaynağı olan Kur'an ve sünnete ters düşmeyen ve yapılması güzel kabul edilen bid'atlar, bu kapsamda değerlendirilmelidir. Sözelimi minare yapma, medreseler inşa etme, kitap yazma gibi faaliyetlerde bulunmak müstehâb olan bid'atlardır.

4.2.1.3. Vacip Bid'atlar

Birgivi'ye göre bid'atın bu çeşidi de mutlak anlamda gerekli ve zorunlu olan bid'atlardır. Örneğin inatçı münkirleri reddetmek ve fikrî saldırılara karşı dinî muhafaza etmek için yeni yöntem ve deliller tertip etmek ve bunları kullanmak vacip ve gerekli olan bid'atlardır (Birgivi, 2011: 50-53).

Birgivi'ye göre şartlar gereği elek, kaşık, çatal vb. sonradan icat edilen araç ve gereçler adetlerdeki bid'atlar (yenilikler) olup, bunları kullanmak sapkınlık olarak değerlendirilemez. Fakat bu tür bid'atlardan gereksiz ve faydasız olanları terk etmek daha iyidir. Birgivi, gereksiz gördüğü bid'atların zıddını "sünnet-i zâide" olarak isimlendirir ve bunu da Hz. Peygamber'in iyi ve hoş olan fiillere sağ el veya ayakla; kötü olanlara da sol el veya sol ayakla başlaması gibi âdet olarak yaptığı şeyler olarak açıklar. Bu bakımdan sünnet-i zâideyi

işlemeyi müstehab olarak değerlendirir (Birgivi, 2011: 52-53). Dolayısıyla Birgivi, halkın işlerini kolaylaştıran, eğitim ve öğretime yardımcı olan ve doğrudan dinle ve inançla ilgisi bulunmayan yenilik ve gelişmelere karşı çıkmamış, hatta bunların bir kısmının yapılmalarını gerekli görmüştür (Toprak, 1994: 67).

4.2.2. Din İle İlgili Bid'atlar

Birgivi'nin üzerinde önemle durduğu ve kesinlikle sakınılması gerektiğini ifade ettiği bid'atlar, dinî konulardaki bid'atlardır. Nitekim o, Hz. Peygamber'in "Her bid'at sapkınlıktır" sözünü delil göstererek, bid'atın bu türünün yerildiğini ve yasaklandığını ifade eder. Ona göre bu bid'at (bid'at-ı seyiyie), Hz. Peygamber'den sonra dindeki fazlalıklar veya eksikliklerdir. Dinde görülen bid'atların bir kısmının itikad bir kısmı da ibadetle ilgili olduğuna dikkat çekerek, bu tür bid'atları "itikatta olan bid'atlar" ve "ibadette olan bid'atlar" olmak üzere iki kısımda değerlendirir (Birgivi, 2011: 51-52).

4.2.2.1. İtikat İle İlgili Bid'atlar

Birgivi'ye göre dindeki bid'atların bir kısmı doğrudan itikadla ilgili olduğu için küfrü gerektirir. Bu bakımdan itikattaki bid'atların üstünde küfürden daha büyük bir bid'at yoktur. Bu nedenle itikadî konularda yapılan hatalı içtihatlar, özür olarak kabul edilmez. Fakat amellerdeki hatalı içtihatlar mazur görülebilir. Dindeki bid'atların bir diğer kısmı ise işlenmesi yasaklanmış olan fiil ve davranışlar olup, büyük günahlardan sayılır. Hatta bu tür bid'atlar, inançla ilgili oldukları için adam öldürmek ve zina etmek gibi büyük günahlardan daha büyük ve kötü kabul edilir (Birgivi, 2011: 51-52).

Birgivi'ye göre itikatta olan bid'atların bir kısmı insanları küfre, bir kısmı da büyük günaha götürür. Bu sebeple itikattaki bid'atlardan mutlak suretle sakınmak gerekir (Birgivi, 2011: 51-52). Onun bu konudaki tutumunu daha iyi anlayabilmek için "bid'at" olarak nitelendirdiği bazı hususları zikretmek de fayda vardır. Birgivi her ne kadar bid'at konusunu işlerken, konuya dair örnekler sunmasa da, eserlerinin değişik yerlerinde insanlar arasında yaygın olan bid'atlardan bahsetmiş ve çeşitli örnekler vermiştir. Nitekim o özellikle *et-Tarikatü'l-Muhammediyye* eserinin son kısmında insanlar arasında yaygın olan batıl ve kötü olan bid'atlar üzerinde durmuş ve burada Allah'a yakın olmak amacıyla insanlar tarafından oldukça yaygın olarak uygulanan çeşitli bid'atlardan örnekler vermiştir (Birgivi, 2011: 563). Bu bağlamda Birgivi'nin itikatte yasaklanan ve yerilen bid'atlar (bid'at-ı seyiyie) arasında değerlendirdiği bid'atların bir kısmından burada bahsetmek istiyoruz.

Birgivi, itikadî konularda benimsenen Ehl-i Sünnet dışı mezheplerin görüşlerini bid'at-ı seyiyie olarak değerlendirir ve Hâriciyye, Mu'tezile, Kaderiyye, Mürcie, Râfiziyye ve Cebriyye mezheplerinin görüşlerini de bunlara örnek gösterir. Bir diğer ifadeyle bu mezheplerinin görüşlerine inanmayı itikattaki bid'atlar arasında sayar (Birgivi, 2011: 93-99). Ona göre mezkûr mezheplerin görüşleri Kur'ân ve sünnette yer almayan ve Ehl-i Sünnet itikadına uymayan inançlardır. Bu bakımdan Birgivi, itikatta olan bu tür kötü bid'atların tam

zıddı olarak Kur'an ve sünnete uygun olan Ehl-i Sünnet itikadını kabul eder (Birgivî, 2011: 51-52).

Bu çerçevede o, Allah'ın sıfatlarının hâdis olduğuna ve zâtının hâdis olanlara mahal teşkil ettiğine inanmak; Allah'ın ilim ve kudret sıfatlarını inkâr etmek, ayak gibi cismani organları ya da mekân veya üst-alt gibi yönleri Allah'a nisbet etmek, O'nun hikmetsiz fiil işlemlerini caiz görmek, âhirette şefaath ve rü'yettullahı reddetmek; Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Aişe, Talha ve Zübeyir'i küfürle itham etmek, ilk iki halifenin hilafetini kabul etmemek vb. Ehl-i Sünnet dışı mezheplere ait inanç ve görüşleri itikatta küfrü gerektiren bid'atlar arasında zikreder. Birgivî, bu tür inançları benimseyenleri tekfir etmekte bir sakınca görmez (Birgivî, 2011: 90-93, 106).

Diğer taraftan Birgivî, Allah'ın diğer cisimler gibi olmayan bir cisim olduğunu iddia etmek, mizanı adalet olarak tevil etmek, kabir azabını inkâr etmek, mürtekb-i kebîre'nin cehennemde ebedî kalacağına inanmak, amelleri imanin cüzi olarak kabul etmek, ibadetlerden birini terk edeni veya zina etmek ve içki içmek gibi günahlardan birini işleyen tekfir etmek vb. inanç ve görüşleri de küfrü gerektirmeyen, fakat büyük günahlardan daha kötü ve büyük olan bid'atlar arasında zikreder (Birgivî, 2011: 91-93, 98-99). Ona göre bu tür bid'at ve inançlardan sakınmak ve kurtuluşa ermek, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in hadislerine ve bu iki kaynaktan beslenerek yazılan kitaplara dayanarak dini öğrenmek ve Sünnî itikadı benimsemek ile mümkün olur.

4.2.2.2. İbadet İle İlgili Bid'atlar

Birgivî'ye göre ibadet ile ilgili bid'atlar, itikatte olan bid'atların bir alt mertebesi olmakla birlikte, tıpkı onun gibi özellikle de müekked sünnetle çarpıştığında münker ve sapkınlık olarak değerlendirilir. Bu tür bid'atların karşısında ise sünnet-i hüdhâ (doğruya ileten sünnet) vardır. Sünnet-i hüdhâ ise itikâfta olduğu gibi Hz. Peygamberin ara sıra terk etmekle beraber devam ettiği veya terk edene "niçin terk ettin" demediği sünnetlerdir. Hz. Peygamber, bu tür sünnetleri bazen terk etmekle beraber, terk edeni kınamamıştır (Birgivî, 2011: 52-53).

Diğer taraftan Birgivî, halkın bazı tavır ve davranışlarını, örf ve adetlerden kaynaklanan alışkanlıklarını ve kültürel bazı unsurları da ibadette olan bid'atlar kapsamında değerlendirmiştir. Ona göre mal veya ücret karşılığında Kur'an okumak veya nafîle namaz kılmak, ölümlerin arkasından ücretle Kur'an okutmak veya ziyafet vermek, Kur'an'ı teganni ile okumak, şeyhinin nassa aykırı olan sözüyle ve rüyasıyla amel etmek, camilerde bağırarak kasideler okumak, bayram ve düğünler haricinde halkı eğlendirmek için şarkı söylemek bid'attır. Ayrıca yolculukta seferi olduğunda namaz kılmamak, regaib, beraat, kadir ve tesbih namazlarının cemaatle kılmak, çıplak ayağa mesh etmek, mestlere üzerine mesh etmeyi caiz görmemek, kabir üzerine bina yapmak, kabirlerdemum ve kandil yakmak ve cambaz oyunları oynamak ve seyretmek gibi davranışlar da bu tür bid'atlar arasında sayılmalıdır (Birgivî, 2011: 99, 376, 563; a.mlf., 1971: 35-37 ; a. mlf., 2011: 91-97).

Yukarıdaki açıklamalarından da anlaşıldığı üzere, bid'atlar konusunda çok titiz davranan Birgivî, bid'at-ı seyyie sayılan inanç ve görüşler üzerinde özenle durmuş, halkın sosyal ve

kültürel hayatını kolaylaştıran, eğitim ve öğretime yardımcı olan ve doğrudan dinle ilgisi bulunmayan bid'atları mübah, müstehab ve vacip şeklinde üç kategoride ele almıştır. Örf ve adet olarak değerlendirdiği bid'atlara ümmetin menfaatlerine uygun olduklarını gerekçe göstererek karşı çıkmamış, aksine bunların yapılmasını gerekli ve faydalı görmüştür. Ona göre bu tür güzel bid'atlar incelendiğinde din kurucusu (Şârî) tarafından işaret ve delalet yoluyla müsaade edildiği anlaşılacaktır (Unan, 1990: 36; Yüksel, 2011: 69). Birgivî, bu konudaki kanaatini şu şekilde açıkça ifade eder:

“...Bil ki: minare, namaz vakitlerini bildirmeye yardımcıdır. Ezandan da maksat budur. Medreseler veyazılan kitaplar öğretime, insanların yetiştirilmesine yardımcı unsurlardır. Bid'atçıları red etmek amacıyla deliller tertip etmek nahoş ve çirkin şeyleri menetmek ve buna benzer şeyleri dinden defetmek içindir. Bunların hepsine müsaade edilmiştir. Hatta gerekli görüldüğünde yapılması emredilmiştir. Hz. Peygamber zamanında bunların bulunmayışı ya ihtiyaç olmadığından ya da bunları yapmaya mali kudretin yetersizliğinden veyahut bunlardan daha mühim olan şeylerle meşgul olunmasındandır. Buna benzer sebepler de olabilir. Hakkında “iyi bir bid'attır” denilen bütün şeyleri tetkik ettiğinde, din kurucusu tarafından (Şârî) işaret ve delalet yoluyla onlara müsaade edildiğini bulursun...”(Birgivî, 2011: 53-54).

Diğer taraftan Birgivî, ikinci kategoride ele aldığı dinde (itikatte ve amelde) yasaklanan ve yerilen bid'atlara ise karşı çıkmış ve bunları işlemenin sünneti terk etmekten daha zararlı olduğunu ve onlardan mutlak suretle sakınmak gerektiğini söylemiştir (Birgivî, 2011: 54).

Birgivî'ye göre yukarıda zikredilen itikat ve ameldeki bid'atlar kötü ve çirkin bid'atlardır. Bunları yapan ve uygulayan kimse Allah katında âsî ve günahkâr olur (Birgivî, 2011: 563). Bu inancı sebebiyle Birgivî, ömrü boyunca Kur'an ve sünnet ile bağdaşmayan bu tür bid'atlara (bid'at-ı dalâle, bid'at-ı seyyie) karşı mücadele etmiş, itikat ve ibadetler konusunda Ehl-i Sünnet ve Selef'in yolunu takip etmeyi kendine şiar edinmiştir.

4.2.3. Bid'ata Düşme Sebepleri

İmam Birgivî, bid'at konusunu ele alırken, özellikle bid'at-ı seyyie olarak değerlendirdiği bid'atları sadece eleştirmekle yetinmemiş, bunun yanı sıra onların ortaya çıkış sebepleri üzerinde de durmuştur. Bu çerçevede o, kalbin afetlerinin altıncısının bid'atlara inanmak olduğunu ifade ederek, bunun sebepleri arasında (1) nefsin kötü arzularına uymak, (2) yalnız akla güvenmek, (3) kendi görüşünü beğenmek ve (4) körü körüne taklid etmek olduğunu belirtir. Daha sonra bu sebeplerin nasıl engelleneceğini ve insanların bunlardan nasıl kurtulabileceği hususunu etraflıca ele alır. Bu bağlamda Birgivî, bunlardan kurtulmak için Kur'an ve Sünnet'e yönelmeyi tavsiye etmekte ve bunlara aykırı olan inanç, görüş, fiil ve davranışların terk edilmesinin gerektiğini çeşitli âyet ve hadisler çerçevesinde açıklamaya çalışmaktadır (Birgivî, 2011: 171 vd.).

SONUÇ

Birgivî, eserlerinde Kur'an'ın temel kavramlarından olan “din”, “millet”, iman, İslam, küfür ve bu kapsamda ele alınan mevzuları kendine konu edinmiştir. Birgivî, din ve millet

kavramının etimolojik anlamları üzerinde durmamış, bunun yerine her iki kavramı “inanç” ve “itikak” anlamında bir kabul edip, Ehl-i Sünnet’in görüşlerini esas alarak İslam dininin “temel inanç esasları” olarak yorumlamıştır. Öte yandan İslam’ın inanç esasları dışındaki ibadet ve amellerle ilgili hususları da şeriat olarak değerlendirmiştir. Onun bu görüşleri göz önünde bulundurulduğunda Mâtürîdî’nin din-şeriat ayrımı ile görüşleriyle paralellik arz ettiği anlaşılmaktadır.

Birgivî, iman ve mahiyeti kapsamında tartışılan konulara ilişkin temel görüşlerini genelde Ehl-i Sünnet özelde Hanefî-Mâtürîdî geleneği çerçevesinde kısa ve özlü bir şekilde ifade etmeye çalışmıştır. Nitekim o, imanın hem etimolojik hem de ıstılahî anlamı üzerinde durmuş, imanı “kalple tasdik ve dil ile ikrar etmek” şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımın dışında Hâriciyye, Mürcie, Kerrâmiyye ve Mu‘tezîle gibi mezheplerin imanın dil ile ikrardan veya kalbin marifetinden veyahut da dilin ikrarı, kalbin tasdiki ve amelden ibaret olduğuna dair yaptıkları tanımları ise çeşitli açılardan eleştirerek reddetmiştir. İman edilecek hususları ise “Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, kıyamet gününe, hayır ve şerrin Allah’ın takdiri, dilemesi ve yaratması ile olduğuna iman ettim” şeklinde açıklamıştır.

Küfür ve mahiyeti konusuna da temas eden Birgivî, konuyu küfrün tanımı, mahiyeti, çeşitleri ve küfrü gerektiren söz ve davranışlar bağlamında incelemiştir. Küfrü, “mümin olma yeteneğine sahip bir kimseden sadır olan imansızlık” şeklinde tanımlamış, meydana geliş şekli ve sebepleri bakımından küfrün çeşitlerini üç kısma ayırmıştır. Ona göre bunlardan ilki cehalet ve bilgisizlikten kaynaklanan küfr-ü cehlî’dir. Diğer küfr-ü cühûd olup bilerek ve inatla inkâr etmek tarzında ortaya çıkan küfürdür. Sonuncusu ise küfr-ü hükmî olup, şeriatın hükmüyle küfür sayılan ve Allah ve Hz. Muhammed’in “yalanlama alameti” olarak vasıflandırdıkları şeylerdir. Küfrün bu çeşidi, Allah, melek, kitap ve ahiret vb. hususları küçümsemek maksadıyla söylenen söz ve sergilenen davranışlar ile ortaya çıkar.

Birgivî, bid‘atı “din kurucusu (Şârî) tarafından sözlü veya fiilî olarak açıkça ya da işaret yoluyla hiçbir şekilde izin verilmeksizin sahabeden sonra dinde ortaya çıkarılan (ihdas edilen) fazlalık veya noksanlık” şeklinde tanımlamıştır. Bid‘atın bu şer’î manasıyla hiçbir şekilde örf ve adetleri kapsamayacağını, fakat bazı itikatları ve ibadet şekillerini kapsadığını söylemiştir. Buradan hareketle Birgivî, bid‘atları örf ve adette olan yenilikler ve dinde olan yenilikler olmak üzere iki kategoriye ayırmış, örf ve adet olarak yapılan yenilikleri uygun görülen bid‘at olarak nitelendirip yapılmasını teşvik etmiştir. Bu mukabil itikad ve ibadet gibi dinî alanlarda eksiklik veya fazlalık şeklinde tezahür eden yenilikleri ise yasaklanan bid‘at olarak değerlendirip reddetmiştir. Bu bakımdan Birgivî, yasak olan bid‘atları sadece itikad ve ibadet alanına hasretmiştir.

KAYNAKÇA

Ali el-Kârî, M. (1981). *Şerhu’l-fikhi’l-ekber*. (Çev. Y. Vehbi Yavuz). İstanbul: Çağrı Yay.

Ay, M. (2011). Kelam’da Akıl İman İlişkisi Temel Teolojik Yaklaşımlar. *AÜİFD*, 52 (1): 49-68.

Bağdâdî, A. (2007). *el-Fark beyne’l-firak*. (Nşr. M. M. Abdülhamid). Kahire: Metebetü Dâri’t-Türâs.

- Beyazîzâde A. E. (1996). *İmam Azam Ebu Hanife'nin İtikadî Görüşleri*. (Çev. İ. Çelebi). İstanbul: İFAV Yay.
- Birgivî, Mehmet Pîr Ali (1964). *Risâle-i Birgivî (Vasiyetnâme): Müminlere Nasihat*. (Sad. M. Şevki Eygi v.dğr.). İstanbul: Bedir Yay.
- Birgivî, Mehmet Pîr Ali (1971). *Cilâü'l-kulûb (Resâilü'l-Birgivî içinde)*. (Thk. Ahmed Hâdî el-Kassâr). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ss.7-47.
- Birgivî, Mehmet Pîr Ali (2011). *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-sîratü'l-Ahmediyye*. (Thk. M. Nazım Nedvi). Dimeşk: Dâru'l-Kalem.
- Birgivî, Mehmet Pîr Ali (2015). *Makâmât Tercümesi ve Arapçası*. (Haz. Alaüddin Çalışkan). İstanbul: Kitap Kalbi Yay.
- Birgivî, Mehmet Pîr Ali (ts.a). *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*. Süleymaniye Ktp. Atıf Efendi Böl., no: 34/176, vr. 1-91.
- Birgivî, Mehmet Pîr Ali (ts.b). *er-Risâletü'l-i'tikâdiyye*. Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, no: 1035, vr. 81b-101a.
- Birgivî, Mehmet Pîr Ali (ts.c). *Kitâbü'l-irşâd fi'l-akâid ve'l-ibâdât*. Süleymaniye Ktp., Laleli Böl., no: 3706, vr. 296b-316a.
- Cevherî, İ. Hammâd (2007). *Mu'cemu's-sihâh*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Cürcânî, S. Şerif (2003). *Kitâbü'l-ta'rîfât*. (Thk. M. Abdurrahman, Beyrût: Dâru'n-Nefâis.
- Cüveynî, İ. H. (1995). *Kitâbu'l-irşâd*. (Nşr. Zekeriyâ Umeyrât). Beyrut.
- Ebü Hanîfe, N. S. (2002). *el-Fıkhu'l-ebsat. İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri*. (Çev. Mustafa Öz). İstanbul: MÜİF Yay.
- Eş'arî, E. H. (2000). *Kitâbu'l-lüma*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Eş'arî, E. H. (2006). *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilafu'l-musallîn*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- Fîrûzâbâdî, M. M. Y. *Kâmûsu'l-muhît*. Beyrut: Dâru'l-Marife.
- İbn Hazm, M. E. (1999). *el-Fasl fi'l-mîlel ve'l-ehvâ ve'n-nîlal*. (nşr. Ahmed Şemseddin). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Manzûr, C. M. (1119). *Lisanü'l-Arab*. (Nşr. A. Ali el-Kebîr vdğ.). Kahire.
- Kılavuz, A. S. (1996). *İmân Küfür Sınırı*. İstanbul: Marifet Yay..
- Kılavuz, A. S. (2004). *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Mâtürîdî, E. M. (2004-2010). *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. (Ed. B. Topaloğlu). İstanbul: Mizan Yay.
- Nesefî, E. B. (1986). *Kitâbü't-temhîd li kavâidi't-tevhîd*. (Thk. C. Hasen Ahmed). Kahire: Dar'u-Tabâatü'l-Muhammediyye.
- Nesefî, E. B. (2012). *Şerhu'l-'umde fi 'akîdeti'l-Ehl-i Sünnet ve ve'l-Cemaat*. (Nşr. A. M. İsmail). Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Nesefî, E. M. (2000). *Bahru'l-keîlâm*. (Thk. V. M. Salih). Dimeşk: Mektebetu Dâri'l-Farfûr.
- Nesefî, E. M. (2004). *Tebşiratü'l-edille*. (Nşr. H. Atay ve Ş. A. Düzgün, Ankara: DİB Yay.
- Önal, R. (2013). *Ebü Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler*. Bursa: Emin Yay. 2013, s.74-77.

- Önal, R. (2015). İmân ve Mahiyeti Konusunda Mu‘tezile ile Ehl-i Sünnet Polemiği. *OMÜİFD*, 39: 121-146.
- Önal, R. (2018). Bir Osmanlı Bilgini İmam Birgivi Üzerine Biyografik Bir İnceleme. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14: 127-165.
- Önal, R. (2019). *İmam Birgivi’de Bilgi ve İnanç Paradigması*. Bursa: Emin Yay.
- Özler, M. (2001). *İslam Düşüncesinde Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Bid‘at Adlandırmaları*. Erzurum: Ekev Yay.
- Pezdevî, E. Y. M. (1994). *Ehl-i Sünnet Akaidi*. (Çev. Ş. Gölcük). İstanbul: Kayıhan Yay.
- Rağıb el-İsfehânî, H. M. (2002). *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’an*. (Tthk. M. S. Geylânî). Beyrut: 2002.
- Sâbûnî, N. (2005). *Mâtürîdiyye Akaidi*. (Çev. B. Topaloğlu). Ankara: DİB Yay.
- Taftazânî, S. (1991). *Şerhu’l-Akâid*. (Çev. Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergah Yay.
- Topaloğlu, B. Veî. Çelebi (2010). *Kelâm Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yay.
- Toprak, S. (1994). İmam Birgivi ve Bid‘atlere Karşı Tutumu. *İmam Birgivi Sempozyumu*. (Haz. Mehmet Şeker). Ankara: TDV Yay., ss. 67-72.
- Unan, F. (1990). Dinde Tasfiyecilik Yahut Osmanlı Sünniliğine Muhalefet: Birgivi Mehmed Efendi. *Türk Yurdu*, 10 (36): 33-42.
- Yaran, R. (1992). Bid‘at. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yay., 6: 129-131.
- Yüksel, E. (2011). *Mehmet Birgivi’nin Dinî ve Siyasî Görüşleri*. Ankara: TDV Yay.
- Zemahşerî, M. Ömer (2002). *Tefsîru’l-keşşâf*. (Thk. Halil Mahmud). Beyrut: Dâru’l-Ma’rife.

